

بررسی میزان سنجش توسعه پایدار شهری در شهر شیراز در ۱۰ سال اخیر

دکتر مهرداد نوابخش^۱، محمد بذرافشان^۲

چکیده

یکی از مباحث مورد توجه اندیشمندان علوم انسانی و به طور خاص جامعه شناسان شهری، توسعه پایدار شهری است. هدف این پژوهش سنجش توسعه پایدار شهری شهر شیراز در ۱۰ سال گذشته می‌باشد. برای این مهم از روش تحلیلی مقایسه ای و به صورت خاص پیمایش استفاده و داده های مورد نیاز از طریق ابزار پرسشنامه جمع آوری شدند. جامعه آماری در این مطالعه ساکنان بالای ۱۵ ساله شهر شیراز براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ هستند. با توجه به حجم وسیع جمعیت، نمونه گیری به صورت تصادفی خوشه ای برای مطالعه انجام شد. داده های جمع آوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. از آزمون های تحلیل واریانس و آزمون تی گروه های مستقل برای مقایسه میانگین ها و آزمون ضریب همبستگی برای بیان رابطه بین متغیرها استفاده شد. نتایج حاصل نشان می دهد که نتایج نشان می دهد میزان استفاده از رسانه های جمعی ($r=0/284$)، میزان مطالعه ($r=0/336$)، میزان مهارت های اجتماعی ($r=0/172$)، میزان حکمرانی خوب ($r=0/370$)، رفتار زیست محیطی ($r=0/248$)، تمایل به مشارکت ($r=0/253$)، میزان حقوق شهروندی ($r=0/46$)، میزان استفاده از اوقات فراغت ($r=0/279$) و میزان مشارکت اجتماعی با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/206$) می باشد. این متغیرها روی هم رفته ۳۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می کنند.

واژه های کلیدی: توسعه، پایداری شهری، مشارکت، حقوق شهروندی، حکمرانی خوب.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۲/۳۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۵/۲۵

^۱ استادار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران (نویسنده مسئول) mehrdad_navabakhsh@yahoo.com

^۲ دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

مقدمه

توسعه یکی از مفاهیمی است که بعد از جنگ جهانی دوم در مباحث علمی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و کشاورزی و هم چنین در مسائل بین‌المللی جایگاهی ویژه پیدا کرده است (فریزر، ۱۹۹۷: ۱۸۷). صاحب‌نظران توسعه در چند دهه اخیر به هنگام مشاهده نتایج حاصل از اجرای برنامه‌های توسعه ملل مختلف به این نتیجه رسیدند که توصیه‌های توسعه‌ای منجر به عوارض و پیامدهایی از قبیل عدم کاهش پذیری فقر، عدم برابری در فرصت‌های آموزشی، ماندگاری بحران گرسنگی و فقدان امنیت غذایی گرسنگان، تخریب وحشتناک منابع طبیعی، عدم برقراری دموکراسی در بسیاری از ممالک و بیش‌نپایدن آن در کشورها، افزایش تنش‌های اجتماعی و سیاسی و خلاصه آن که اهداف توسعه در کشورهایی از این دست نه تنها محقق نشده بلکه در حوزه‌های زیست محیطی منجر به تخریب جنگل‌ها و مراتع و آلودگی شهرها شد و شمار زیادی از مردم جهان دچار سوء‌تغذیه و بیماری‌های واگیر و ... شدند و هر روز بر تعداد افراد مهاجرت‌کننده به شهرها افزوده شد (نقدی و صادقی، ۱۳۸۴).

بر این اساس بشر در دهه‌های پایانی قرن بیستم با این واقعیت مواجه گردید که بسیاری از نگرانی‌های زیست محیطی فرا روی جوامع همچون رشد جمعیت، اسراف در استفاده از منابع، نابودی زیستگاه‌های حیات وحش، انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری و انواع آلودگی‌های ارتباطی درونی با یکدیگر داشته و به گونه‌ای بی سابقه تمام زمین را به عنوان زیستگاه بشر با خطر مواجه کرده است. اگر چاره‌ای اندیشیده نشود، تغییرات جمعیت، تخریب محیط زیست و گرداب هولناک فقر که هم اکنون در حرکت ماریپیچ گونه خود سریع‌تر از گذشته پیش می‌روند، مسلماً با قدرت تخریب بیشتری منجر به فاجعه خواهد شد (تیلر^۱، ۱۳۷۸: ۸۰). پیش‌بینی‌های سازمان ملل برآورد کرده است که تا سال ۲۰۳۰ بیش از ۶۰ درصد مردم جهان در نواحی شهری زندگی خواهند کرد. با وجود این که شهرها تنها حدود ۵۵ میلیون تن در سال، در حال افزایش است. آن‌ها ۳ چهارم منبع جهان را مصرف کرده و اصلی‌ترین تولیدکننده ضایعات در جهان هستند. شهرها به دلیل نیاز به انرژی و خوراک به ساختارهای بزرگ تهی‌کننده و تحلیل‌برنده جهان تبدیل شده‌اند، مصرف‌کنندگان بی‌رحم، آلوده‌کنندگان بی‌مروت و سرسخت (اگر^۲، ۲۰۰۵: ۲).

شهرها به عنوان یک سیستم به واسطه‌ی کمک به تأمین اهداف انسانی تداوم یافته‌اند. اگر چه شهر دارای یک قدمت بیش از ده هزار ساله در تاریخ می‌باشد، اما تنها در دو‌یست سال اخیر است که شهرها به عنوان بارزترین ویژگی انسان و جمعیت بشری نمود پیدا کرده‌اند. با دقت می‌توان دید که درست تا قبل از جنگ جهانی اول کشاورزان گروه‌های بزرگ جمعیت در بیشتر کشورها را تشکیل می‌دادند و حتی صد سال قبل از آن کشاورزان گروه‌های بزرگ جمعیت در بیشتر کشورها را تشکیل می‌دادند، آن را از شکل بهتری به فهم نقش مرکزی شهرها در تعیین شرایط آینده انسان و جهان پی برد. مقیاس اثری که شهر بر محیط دارد، آن را از دیگر سیستم‌هایی که درون اکوسیستم جهانی جای دارند، متمایز می‌سازد. در سایر سیستم‌های اکوسیستم جهانی، مفهوم ضایعات تا اندازه‌ای متفاوت از آن چیزی است که به وسیله‌ی مناطق شهری جامعه‌ی معاصر تولید می‌شود (اگر^۳، ۲۰۰۵: ۳).

کمیسیون برنتلند توسعه پایدار را رفع نیازهای نسل حاضر بدون به مخاطره افکندن رفع نیازهای نسل آینده می‌داند (بحرینی، ۱۳۷۶: ۴۲) و تعریف پیتروال از توسعه پایدار شهری که آن را شکلی از توسعه امروزی که توان مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین کند می‌داند (موسی کاظمی، ۱۳۷۸: ۱۰۴). توسعه پایدار یک مفهوم قابل بحث با دامنه‌ی گسترده‌ای از معانی است. در یک سطح انتزاعی و ذهنی، پایداری با حفاظت و یا بهبود سیستم‌های یکپارچه‌ی طبیعی، که در کل زندگی در روی سیاره ما را شامل می‌شود، ارتباط دارد. نقطه‌ی مرکزی و کانون این سیستم‌ها و پایداریشان جمعیت انسانی است، به دلیل این که سلطه‌ی انسان‌ها و فعالیت‌هایشان است که به طور قابل ملاحظه‌ای محیط جهانی را متأثر کرده است. ظرفی زمین برای انسان‌ها به وسیله‌ی محدودیت‌های طبیعی و به وسیله‌ی انتخاب‌های انسان در ارتباط با اقتصاد، محیط و فرهنگ (شامل ارزش‌ها و سیاست‌ها) و جمعیت مشخص می‌شود. بنابراین ظرفیت قابل تحمل انسانی زمین متغیر، پویا و نامطمئن است (کوهن، ۱۹۹۵). منظور از توسعه پایدار، حفاظت صرف از محیط زیست در نظر نیست، بلکه مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی است که عدالت و امکانات زندگی را برای

تمام مردم جهان و نه تعداد اندکی از افراد برگزیده است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۲: ۵۹). طبق نظریه توسعه پایدار رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی باید به گونه‌ای صورت گیرد که سرمایه‌های زیست محیطی و نیازهای توسعه را برای نسل‌های بعد دچار مخاطره نسازد. توسعه پایدار از بین طرح‌ها و برنامه‌های مختلف، تحولات و رشد اجتماعی آن‌هایی را برمی‌گزیند که از نظر زیست محیطی و اجتماعی نسبت به سایر الگوها برتری داشته باشند.

در کشور ایران، شهرنشینی شتابان، هم‌زمان با پیدایش و شکل‌گیری سرمایه‌داری پیرامونی، انباشت سرمایه، تمرکز فضایی ابزار تولید، در چند شهر بزرگ کشور انجام شد، که این امر، علاوه بر توسعه‌ی شتابان شهری، در نهایت منجر به شکل‌گیری کلان‌شهرها با وضعیت ناپایدار شد. در دهه‌های اخیر کشور ما نیز با این مشکلات روبه‌رو بوده برخی از آسیب‌ها و تخریب‌های زیست محیطی را تجربه کرده است. اما به واسطه افزایش گرایش جهانی به سمت مصرف انرژی‌های برگشت‌ناپذیر مانند نفت، زغال سنگ و گاز و اتکای بیش از حد ایران به منابع زیرزمینی و ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی، می‌تواند جزء مهم‌ترین مسائل مربوط با رفتارهای زیست محیطی افراد باشد. در حال حاضر، مسائل زیست محیطی به قدری دامنه پیدا کرده‌اند که قلمرو آن‌ها دیگر به مسائل فنی ختم نمی‌شود و عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و در کل مسائل زیست محیطی ریشه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارند و به منظور پذیرش بافت‌های فرهنگی یک جامعه بایستی به صورت ساختاری با موضوع برخورد نمود.

شهر شیراز در موقعیتی قرار گرفته است که با محدودیت‌های طبیعی ارتفاعات مواجه است. در واقع شهر شیراز در یک دره توپوگرافیکی قرار گرفته است که از سمت شمال در دامنه ارتفاعات با شیب تند قرار گرفته و در ادامه گسترش آن به سمت شرق و غرب از شیب تند آن نسبتاً کم می‌شود. در بخش جنوبی، به دریاچه مهارلو منتهی می‌شود که هر از چند گاهی سیلاب‌های خطرناک مشکلاتی را برای محلاتی که در پایین دست مکان‌یابی شده‌اند به وجود می‌آورد. مجموع این عوامل باعث می‌گردند که شعاع دسترسی به نواحی مختلف شهر دارای مشکلات عدیده‌ای گردد در حالی که بعضی از این نواحی دارای شعاع دسترسی مطلوب و برخی از نواحی دیگر دارای شعاع دسترسی بسیار نامتوازن باشند، هم‌چنین تجاوز به حریم رودخانه خشک و ساخت و سازهای بی‌رویه در سال‌های طغیان رودخانه مسائل و مشکلات زیادی را به همراه دارد (کریمی، ۱۳۸۷: ۹۲). بنابراین در برنامه‌ریزی برای کلان‌شهرهایی چون شیراز باید توجه داشت که غالب بودن هزینه‌های زیست محیطی محلی و کالای عمومی، اهمیت نهادهای محلی و کالای عمومی و سطح بالای تنوع، همگی بر اهمیت مشارکت محلی و جایگاه اصلی و مهم محله در طراحی و اجرای اقدامات اصلاحی است (فرای، ۱۳۷۸: ۲۰).

بدین ترتیب، با توجه به مباحثی که در بالا رفت، در این پژوهش سعی خواهد شد توسعه پایدار شهری شهر شیراز در ۱۰ سال گذشته مورد سنجش قرار گیرد. هدف کلی و اساسی این پژوهش سنجش توسعه پایدار شهری شهر شیراز در ۱۰ سال گذشته می‌باشد. در این پژوهش اهداف جزئی عبارتند از:

شناخت میزان توسعه پایدار شهری و ابعاد و شاخص‌های توسعه پایدار در شهر شیراز

بررسی تأثیر سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه شهر شیراز

شناخت تأثیر توسعه فرهنگی بر توسعه پایدار شهر شیراز

شناخت تأثیر مشارکت شهروندان بر توسعه پایدار شهر شیراز

شناخت تأثیر رفتارهای زیست محیطی بر توسعه پایدار شهر شیراز

شناخت تأثیر حقوق شهروندی بر توسعه پایدار شهر شیراز

ارائه راهکارهایی جهت افزایش توسعه پایدار شهر شیراز

پیشینه پژوهش

شیخ الاسلامی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان ارزیابی توسعه پایدار شهری کلان‌شهر شیراز به این نتیجه رسیدند که روند توسعه کلان‌شهر شیراز مطلوب نبوده و با مسائل متعددی مواجه است. به طور کلی با توجه به نتایج این مطالعه وضع موجود در شهر شیراز ملاحظه می‌شود که کلان‌شهر شیراز درش مار شهرهای پایدار تا نیمه پایدار می‌باشد و با مشکلات متعددی در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی و زیست محیطی و کالبدی و فضایی مواجه می‌باشد.

حمدی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی به بررسی توریسم تاریخی - فرهنگی بر توسعه پایداری شهری پرداخته‌اند آن چه از این پژوهش بدست آمده است این است که توریسم تاریخی - فرهنگی مؤثرترین توریسم در جذب گردشگران عمل می‌کند اما در کشور ایران در توسعه زیر ساخت های گردشگری موثر عمل نکرده است.

نقدی و صادقی (۱۳۸۵)، در پژوهشی با عنوان حاشیه نشینی چالشی فرا روی توسعه پایدار شهری (با تأکید بر شهر همدان) به این نتایج رسیدند که حاشیه نشینان از شهر و محله زندگی خود رضایت بالایی ندارند و از احساس تعلق شهروندی پایین برخوردار هستند. بهبود زیرساخت‌های فیزیکی شهر یا محله مهم‌ترین اولویت آنان برای بهبود وضعیتشان محسوب می‌گردد.

عذارانی (۱۳۸۶)، در پژوهش خود با موضوع بررسی عوامل بازدارنده اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسعه شهرستان دشت آزادگان به این نتیجه رسیدند که شخصیت انسان محصول فرهنگی است که بر جامعه‌اش حاکم است وجود تعارض فرهنگ‌ها و تضاد همچون فرهنگ ملی و فرهنگ غربی و فرهنگ روستایی که عدم مرزبندی آن‌ها از جمله علل و عوامل مهمی به شمار می‌رود که مانعی بر سر توسعه فرهنگی است.

نصیری و همکاران (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان نابرابری‌های شهری تهدیدی برای امنیت اجتماعی تهران نشان دادند که در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای از نظر فرصت‌های شغلی وجود دارد هم چنین مناطق متراکم فقر نیز به طور یکسان درش هر پراکنده نشده‌اند.

جکسون ویل (۱۹۸۳)، در پژوهشی در زمینه توسعه پایدار ۷۴ شاخص که منعکس کننده تغییرات در ۹ زمینه اقتصاد، امنیت عمومی، بهداشت، آموزش، محیط طبیعی، فرهنگ و تفریح، امکان سفر، محیط اجتماعی، حکومت و سیاست می‌باشد را مورد بررسی قرار داد یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل متغیر پژوهش مذکور بیانگر این است که متغیرهای مستقل با متغیر وابسته رابطه معنی داری داشته‌اند. (طیبیان، ۱۳۷۸: ۴۹).

پاسادنا (۱۹۹۲)، در پژوهش خود توسعه پایدار را دارای ۱۲ شاخص و ۱۲ عنوان شامل محیط زیست، بهداشت، مواد مخدر، آموزش و پرورش، اقتصاد، مسکن، هنر و فرهنگ، تفریح، حمل و نقل و امنیت جامعه دانسته است.

الکساندر و کاماران (۱۹۹۲)، در کتاب «الگوهای فرهنگی در حفره نابرابر توسعه» برای فهم الگوی فرهنگ در حفره‌هایی یا سطوح مختلف توسعه، تلاش دارند. توجه خاص این پژوهش، معطوف به فرایندهای تأثیر فرهنگ در کل عوامل اجتماعی - اقتصادی به طور ویژه در هند می‌باشد سه منطقه یا حفره مورد مطالعه به لحاظ توسعه یافتگی درجات متفاوتی دارند در زمینه جزئیات پایگاه اقتصادی - اجتماعی‌شان مورد مصاحبه قرار گرفته (از هر حفره ۲۰۰ نفر) و در مرحله بعدی این متغیرها که در واقع مستقل محسوب می‌شوند با خصوصیات معرفت تجربی، رهیافت‌های ارزشی و وسعت ارزیابی آن‌ها در ارتباط گذشته شده‌اند.

انگلیس (۱۹۹۶)، گزارشی تحت عنوان شاخص‌های توسعه پایدار کشور بریتانیا منتشر کرده است. در این گزارش بیش از ۳۰۰ شاخص در ۲۱ گروه شامل: اقتصاد، حمل و نقل، تفریح و گردشگری، تجارت خارجی، مصرف انرژی، آمایش سرزمین، جنگل داری، آبریزان و سایر منابع آبی، تغییرات آب و هوایی، تخریب لایه ازن، کیفیت هوا آب و خاک، چشم اندازها، حیات وحش و زیستگاه‌ها، مواد زائد، کانه آرایی مواد معدنی و مواد پرتوزا بررسی شد (مولدان، ۱۳۸۱: ۳۷۴-۳۷۳).

لرنر (۱۹۹۸) با هدف شناخت موانع توسعه در این کشورها به تبیین توسعه پرداخته است. وی چهار متغیر شهرنشینی، سوادآموزی، استفاده از رسانه و مشارکت را برای رسیدن به توسعه در نظر می‌گیرد. وی به این نتیجه می‌رسد که عواملی هم چون سواد آموز،

شهروندی و دسترسی به رسانه‌های همگانی در ظهور تحرک ذهنی و آمادگی روانی انسان‌ها برای توسعه موثرند- به این صورت که افزایش شهروندی باعث اشاعه سواد می‌شود و سواد هم با استفاده از رسانه‌ها ارتباط مستقیم دارد - بدین معنی که هر چه میزان و سطح سواد بالاتر می‌رود سطح استفاده از رسانه‌ها نیز افزایش می‌یابد و این فرایند نیز به نوبه خود باعث افزایش سطح معلومات و دانش افراد و در نتیجه افزایش میزان مشارکت آن‌ها می‌شود (به نقل از صیامی، ۱۳۸۱).

مروری مبانی نظری پژوهش

دیدگاه نظری پارسونز: پارسونز نظام اجتماعی را به عنوان تعدادی کنشگر انسانی تعریف می‌کنند. در یک چنین موقعیتی، کنش گران به عنوان افرادی در نظر گرفته می‌شوند که می‌خواهند کامروایی خود را بهینه سازند. رابطه‌ی آن‌ها با یکدیگر و نیز با موقعیت‌های اجتماعی‌شان توسط نمادهای فرهنگی مشترک تعریف و وساطت می‌شود. در این تعریف تلاش می‌شود نظام اجتماعی بر حسب بسیاری از مفهوم‌های کلیدی موجود در کار پارسونز- کنش گران، کنش متقابل، محیط، بهینه سازی کامروایی و فرهنگ- تعریف شوند (ریتزر، ۱۳۹۰: ۱۲۹). پارسونز استدلال کرده است که سیستم‌های اجتماعی نباید به نحوی ساخته شوند که مانع از کنش کنش گران شوند. این سیستم‌ها باید برای یکپارچه کردن و تهییج تفاوت‌های فرهنگی کنش گران در نوعی خاص از یک سیستم منظم راهی بیابند. هماهنگ ساختن کنش گران گوناگون به ثبات سیستم می‌انجامد. کنش گران با روش همکاری با یکدیگر در سیستمی منسجم با اهدافی مشترک متحد می‌شوند. وجود هر سازمانی بستگی به این مشارکت داوطلبانه کنش برای عملکرد مطلوب سیستم اجتماعی دارد. وی در نظریه عام کنش و در تحلیل‌هایی که در مورد ساختار جامعه انجام داده است، چهار سطح سیستمی اجتماعی، فرهنگی، شخصیتی و رفتاری را مشخص کرده است (دیلینی، ۱۳۸۹: ۳۵۹).

نظریه مدیریت شهری: در واقع ایده مدیریت شهری متأثر از سه عامل است: اول) ضرورت دارد نزدیک کردن سیاست‌ها و اصلاحات اقتصادی کلان ملی و اقتصاد شهری؛ دوم) بهره‌گیری از برتری‌های نسبی شهرها و نقش آن‌ها در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ و سوم) آگاهی از وجود همبستگی میان دو بخش دولتی و خصوصی به عنوان دو رکن مکمل در هدایت تغییرات ساختاری که بایستی با مشارکت سایر نهادهای غیردولتی (NGO) و نهادهای اجتماعی صورت گیرد. در جمع بندی مختصر می‌توان مشکلات مدیریت شهری را که در ایران وجود دارد این گونه بیان کرد:

۱. فقدان هماهنگی سازمان‌های متعدد مؤثر در مدیریت شهری؛
۲. عدم استقلال سازمان‌ها و کارگزارانی که اداره امور شهر مستقیماً بر عهده آنان است؛
۳. عدم مشارکت فعال و گسترده بخش خصوصی و مردمی (انجمن‌ها و شوراهای شهر) در مدیریت شهری؛
۴. فقدان نیروی انسانی ماهر و نهاد تخصصی که انباشته از تجربه عام بشری و سرشار از تجربه خاص جامعه شهری ایران در رشته‌های مدیریت شهری، برنامه ریزی شهری، طرح ریزی شهری و غیره باشد؛
۵. عدم کار آیی لازم و مستقیم مالی و اداری که متناسب با نیازهای روزافزون و برنامه‌های مدیریت شهری رشد کند،
۶. عدم شناخت کافی از منابع و امکانات شهر؛
۷. پیچیدگی مسائل موجود در مدیریت و برنامه ریزی شهری؛
۸. مشکلات قانونی و کهنگی قوانین و آیین‌نامه‌ها؛
۹. کمبود بسترهای قانونی لازم برای سرمایه گذاری بخش خصوصی در امور شهری؛
۱۰. اطلاع رسانی ضعیف شهرداری‌ها و آگاهی نداشتن شهروندان به وظایف شهرداری و به وظایف خود».

به گفته دانلپ و ون لایر^۳، مباحث عمومی در مورد اجتناب ناپذیری "محدودیت رشد"، لزوم رسیدن به یک اقتصاد حالت پایا، اهمیت "حفظ تعادل طبیعت" و نیاز به رد این ایده انسان-محورانه که طبیعت تنها برای استفاده انسان‌ها وجود دارد، مثال‌هایی از این تغییرها هستند. در رابطه با این تغییرات آن‌ها نتیجه می‌گیرند که چنین ایده‌هایی در کنار هم یک جهان بینی را تشکیل می‌دهند

شاید بهترین بیان استعاره "سفینه زمین" باشد. دانلپ و ون لایر برای تمایز این دیدگاه جدید که اختلاف‌های اساسی با پارادایم اجتماعی غالب دارد، آن را پارادایم جدید زیست محیطی نامیدند (دانلپ و ون لایر، ۱۹۷۸). کاتون و دانلپ می‌گویند که جهان بینی مسلط غربی، مردم را جدا از سایر موجودات، و ارباب تقدیر خود می‌بیند. بحث آن‌ها بر این پایه استوار است که این تصورات اساساً غیر اکولوژیکی هستند (دیکنز، ۱۹۹۲). در واقع، انسان‌های مدرن با این ایده بزرگ شده‌اند که بشر از قوانین حاکم بر سایر موجودات مبرا است. این نگرش "معافیت بشر"^۴ نام گرفته است (کاتون و دانلپ، ۱۹۷۸). این با چیزی که بعضی از متفکران سبز "انسان-محوری"^۵ می‌نامند تطابق دارد (کاد وورث، ۲۰۰۳). ایده‌ی معافیت بشر از آنجا گسترش یافت که صنعتی شدن، انسان‌ها را به پرواز بر فراز زمین و سفر به زیر اقیانوس‌ها قادر ساخت و آن‌ها توانستند بر تمام محدودیت‌هایی که ظاهراً به علت طبیعتشان بر آن‌ها تحمیل شده بود فائق آیند. هم‌زمان با رشد شهرنشینی که تماس با طبیعت را کاهش داد، زندگی انسان در ظاهر به طور فزاینده‌ای مستقل از دنیای فیزیکی گشت. برای مدت زیادی این طور به نظر می‌رسید که پیشرفت تکنولوژی انسان به معنای معافیت او از قوانین طبیعی است (ساتون، ۲۰۰۷).

کاتون و دانلپ رویکردی را اتخاذ کردند که آن‌را پارادایم جدید اکولوژیکی نامیدند و بر این اصرار داشتند که نگرانی درباره بحران در حال رشد زیست محیطی نه تنها برای جهان طبیعت پیامدهایی دارد بلکه برای جامعه انسانی هم نتایج مهمی به بار خواهد آورد. همانند ریتزر، کاتون و دانلپ از لغت "پارادایم" برای اشاره به تصویر "بنیادین سوژه" ی یک زمینه که قبل از دیدگاه‌های نظری خاص می‌آید، استفاده می‌کنند (دانلپ، ۲۰۰۲). این رویکرد عرصه‌ی جدیدی را در جامعه‌شناسی مطرح می‌کند که توجه به محیط زیست را به اندازه‌ی فرایندهای سیاسی و اقتصادی، برای درک شرایط اجتماعی ضروری می‌داند. ماریا لین^۶ (۲۰۰۴) معتقد است که اخلاق جدید، موجی را در جریان اصلی تفکر زیست محیطی به راه انداخت و به صورت یک پارادایم جدید زیست محیطی جا افتاد که محدودیت‌های رشد را تشخیص می‌داد و بر اهمیت تعادل طبیعت اذعان داشت.

جامعه‌ای مثل ایران ارزش‌های اجتماعی مسلط خودش را دارد که در کل با سایر جوامع و بالاخص با جوامع غربی تفاوت دارد. آزاد ارمکی (۲۰۰۴)، معتقد است که مذهب، خانواده و دولت، سه عنصر اصلی هستند که می‌توانند به عنوان ارزش‌های اجتماعی مسلط بر جامعه معاصر ایران تلقی شوند. آزاد ارمکی می‌گوید که رفتار مردم ایران، با کشف تعامل‌های بین مذهب، خانواده و حکومت بهتر درک خواهد شد. این‌ها سه عامل تشکیل دهنده‌ی پارادایم اجتماعی غالب در ایران هستند. اول، جامعه ایرانی یک جامعه مذهبی و عمدتاً مسلمان شیعه است. دوم، مردم ایران به طور مرسوم در یک خانواده که حداقل متشکل از زن و شوهر و بچه (ها) است زندگی می‌کنند. این به این معنی است که در میان ایرانی‌ها زندگی مجردی، آن طور که در جوامع غربی دیده می‌شود، معمول نیست. در این شرایط، مردم، در خانه و در میان اعضای خانواده متولد می‌شوند، پرورش می‌یابند، زندگی می‌کنند و می‌میرند. سوم، جامعه ایرانی یک جامعه سیاست محور است و حکومت سومین بخش این پارادایم را تشکیل می‌دهد (صالحی، ۲۰۰۹: ۲۷).

آزاد ارمکی (۲۰۰۴) در ادامه می‌گوید که با توجه به نوع روابط بین سه نهاد فوق‌الذکر (مذهب، خانواده و حکومت) حکومت، مهم‌ترین عنصر جامعه ایرانی است و مذهب و خانواده دنباله روی آن هستند. به عبارت دیگر، جامعه ایرانی یک جامعه‌ی سیاست محور است که در آن مذهب و خانواده از اهمیت برخوردارند. او می‌گوید که عبارت "جمهوری اسلامی ایران" نشان دهنده‌ی اهمیت نظام سیاسی و نقش محوری حکومت در بستر مذهبی است. به زعم آزاد ارمکی، "روابط اجتماعی با خانواده، مذهب و نهادهای سیاسی روی یک خط هستند". متأسفانه رابطه بین محیط زیست و جامعه در بحث آزاد ارمکی تعیین نشده است و دیدگاهش، همان طور که خودش می‌گوید، "نوعی دیدگاه کلاسیک است، نزدیک به چیزی که جامعه‌شناسان برای فهم جامعه به عنوان یک کل به کار می‌برند" است. پس ما به جای بررسی عامل (واسط) اجتماعی، در پی بررسی چگونگی ساخته شدن و

عملکرد جامعه به عنوان یک کل هستیم. ایده جدید نشان می‌دهد که جامعه چطور از طریق تعامل با خانواده، مذهب و سیاست اداره می‌شود (همان: ۲۸).

گرچه دانلپ و کاتون هیچ وقت نگفتند که فرضیه‌های قابل آزمون باید از مجموعه‌ی وسیعی از فرضیات پیش زمینه استخراج شوند که شبیه به آن چه که پارادایم خودشان، NEP را تشکیل داده‌اند باشند. اتفاقاً مقیاس‌های NEP ابزار مناسبی برای ارزیابی نگرش‌های مردم به محیط زیست در کشوری مثل ایران فراهم می‌کنند. علاوه بر این، با توجه به شرایط کنونی جامعه ایران به نظر می‌رسد NEP می‌تواند ما را در مطالعه روابط بین NEP و رفتار معنا دار زیست محیطی مردم کمک کند.

نظریه شهر سالم: «نظریه شهر سالم برای اولین بار در کنفرانسی که در سال ۱۹۸۴ در شهر تورنتوی کانادا به منظور بررسی نتایج گزارش لالوند، تشکیل شده بود، معرفی گردید. در این کنفرانس پروفسور لئونارد دهل شهر سالم را شهری تعریف می‌کند که به طور مداوم در ایجاد و یا بهبود شرایط اجتماعی - کالبدی و توسعه منابع فعالیت کند تا به این وسیله امکان عملکرد درست و کامل، جهت حداکثر بهره برداری از توان انسان‌ها را فراهم آورد. به عبارت دیگر پروفسور دهل سنتز جدیدی ارائه نمود که در آن دیدگاه‌های اکولوژیک با دیدگاه‌های جامع بهداشتی، تلفیق شده و سپس با استراتژی برای همه سازمان بهداشت جهانی، در هم ادغام گردید».

شهر سالم هم از آرمان شهرها متأثر است، هم از این جهت که به دنبال نارضایتی از وضعیت موجود شهرها مطرح شده و در پی ایجاد محیط‌های سالم شهری برای زندگی انسان‌هاست و هم از ایده‌های نوین شهرسازی تأثیر پذیرفته است. از این حیث ایده شهر سالم نه صرفاً یک ایده آرمان‌گرایانه و تخیلی، بلکه ایده‌ای است عملی و اجرایی و تا حدود زیادی جنبه‌های واقع‌گرایانه دارد.

نظریه‌های لمن و کاکس: از نظر این دو دانشمند توسعه پایدار فرایند اصلاح و بهبود اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی است که مبتنی بر فناوری و همراه با عدالت اجتماعی باشد به طریقی که اکوسیستم را آلوده و منابع طبیعی را تخریب نکند. توسعه پایدار به معنی افزایش منابع انسان - توانمند سازی جوامع به سمت افزایش توانمندی‌های اقتصادی - اجتماعی - فناوری و فرهنگی است. هم چنین توسعه پایدار نمی‌تواند بدون تفکر دقیق و در نظر داشتن امکان‌های انسانی اتفاق افتد نکته بارز این نظریه این است که توسعه پایدار را یک فرایند دیده است فرایندی پویا، پایدار و چند بعدی که بر فناوری و توأم با عدالت است بنابراین توسعه پایدار یک اتفاق یا رویداد نیست که یکباره اتفاق بیفتد بلکه یک فرایند پویا و هدفمند است که در طول زمان و با برنامه ریزی تحقق می‌یابد و هدف آن ارتقاء سطح حیات انسان است و نیاز به هوشمندی - تجربه - شناخت و خلاقیت دارد. نکته مهم این نظریه توجه به عدالت اجتماعی است یعنی توسعه پایدار باید در روند خود همواره عدالت اجتماعی را مد نظر قرار دهد و نابرابری‌های اجتماعی را از نظر فرهنگی و اقتصادی در مسیر خود بزدايد. نکته غایی این تعریف افزایش منابع انسانی و توانمند سازی جامعه است یعنی توسعه پایدار در فرایند خود باید منابع انسانی را افزایش دهد که انسان‌هایی آگاه، کارآمد و خلاق تربیت کند (اسلامی، ۱۳۸۱: ۴۵).

نظریه استرانگ: نخستین بار در اواخر دهه ۷۰ میلادی فردی به نام موريس استرانگ توسعه پایدار را «توسعه بوم شناسانه» نامید مهم‌ترین نیت در این نام‌گذاری طرح الگویی برای توسعه بود که برای محیط زیست جهانی زیان آور نباشد. وی احترام به انسان، طبیعت و محیط زیست را اصل قرار داد و از مفهوم جدید توسعه پایدار به عنوان توسعه متناسب با شأن و طبیعت نام برد بنابراین در اوایل دهه ۸۰ میلادی توسعه به عنوان مفهوم چند بعدی و با توجه خاص به پایداری فرمول بندی و تعریف شد لذا توسعه پایدار نه تنها شامل اقتصاد و مناسبت‌های اجتماعی می‌شد که مسئله جمعیت، شیوه استفاده از منابع طبیعی و به ویژه تأثیر این عوامل بر محیط زیست را نیز در بر می‌گیرد. (همان: ۵۰).

نظریه‌های دولین و یاپ: زمانی گفته شد که پایداری زیست کره دیگر مسئله‌ای صرفاً بوم شناسانه (اکولوژیک) یا معضلی اجتماعی یا مسئله‌ای اقتصادی نیست بلکه آمیزه‌ای از هر ۳ است دولین و یاپ از سیاسی بودن این مفهوم سخن به میان آوردند و گفتند که توسعه بدون فرهنگ راه به جایی نخواهد بر دو اندیشمندانی نیز دخالت اخلاق و مفاهیم مرتبط با آن را مورد توجه قرار دادند. به

این ترتیب به نظر می‌رسد به جای سه و به ویژه چهار عامل که بعدها مطرح شد مورد توجه قرار گرفت. شاید لازم باشد آمیزه‌ای از همه عوامل دخیل مورد تأکید قرار گیرد به نظر می‌رسد با توجه به روند تعمیق و تنوع مباحث لافل در چند سال آینده نیز هم چنان توسعه پایدار را باید به عنوان چشم انداز در حال تکوین به حساب آورد. برخی از نویسندگان با تأکید بر چشم انداز جامع نگر این مناظره بر نقش زیربنای این نوع نگاه توجه کردند. از این نگاه توسعه پایدار عبارت است از دگرگونی اساسی در شیوهی تفکر - زندگی - تولید - مصرف و نیز شیوه‌ای که ما به دیگر انسان‌ها نگاه می‌کنیم. به این معنا در حقیقت عبارت است از یک «دگرگونی ذهنی بنیادی» خواهد بود بر این اساس توسعه پایدار در واپسین سال‌های سده ۲۰ به سهولت خود را نه تنها به عنوان یکی از چالش‌های اصلی بلکه به عنوان نقطه‌ای کانونی برای مناظره پیرامون بسیاری از مسائل موجود در دوران بی نظمی جهان مطرح کرده است از زاویه‌ای دیگر سرعت در گسترش مفاهیم مربوط به توسعه پایدار در مباحث و مناظرات جهانی به ویژه در نهادهای بین‌المللی تأکیدی باز هم بیشتر بر کلیدی بودن این مفهوم در سده ۲۱ دارد (اکرمی، ۱۳۸۳: ۱۴).

نظریه آدامز: در سال ۱۹۹۰ دلیو. ام. آدامز در کتب محیط زیست و پایداری در جهان سوم به درستی متذکر شد که مفهوم توسعه پایدار نمی‌تواند در یک خلاء تاریخی به خوبی درک شود. برای شناخت چالش‌ها و ظرایف و ظرفیت‌های آن پیشاپیش لازم است دگرگونی‌هایی که در اندیشه و عمل پیرامون سرفصل توسعه به وقوع پیوسته است و نیز تجاربی که به شکل‌گیری این مفهوم جدید منجر شد مورد توجه قرار گیرد به این ترتیب برای درک زوایا و قابلیت‌های بالقوه و بالفعل نهفته در مفهوم توسعه پایدار لاجرم باید جریان مستمر نقدها- مسیر پیموده شده - شکست‌ها و موفقیت‌ها و هم چنین بیم‌ها و امیدهای بشری در کنار هم مورد ارزیابی قرار گیرند. در این بررسی دگرگونی در باورها و نگرش‌ها و تغییر در اندیشه‌ها و مفروضات به ویژه تشخیص عوامل مؤثر و شکل دهنده مفهوم توسعه پایدار اهمیت بسیار دارد (پاگ، ۱۳۸۳: ۲۶).

نظریه فوگل: به نظر وی بهداشت و فقر از ابعاد مهم رشد اقتصادی است و در مسائل مربوط به توسعه پایدار نیز اهمیت اساسی دارد. رابرت فوگل برنده جایزه نوبل ۱۹۹۳ در اقتصاد با تلفیق تکنیک‌های کمی (مقداری) و تئوری اقتصادی روش‌های جدید برای درک رابطه رشد اقتصادی و تحولات اقتصادی ارائه داده است وی با استفاده از منبع غنی از داده‌های تاریخی - اقتصادی - جامعه‌شناسی و بهداشتی اندیشه جدیدی درباره نوآوری‌ها- اثرات اقتصادی برده داری و رابطه بین فقر و بهداشت ارائه داده است. نتایج مطالعات فوگل که در ۱۹۹۴ ارائه شده است به رابطه بین بهداشت - فقر و زن متوسط افراد جامعه و خطمشی‌های مربوط به توسعه پایدار می‌پردازد. فوگل دریافت که در مراحل اولیه تولید بخش عظیمی از فقرا از نظر مراحل رشد دچار نقصان می‌شدند و (این افراد دچار کم‌وزنی بوده و از انرژی کمی دارند). و در برابر بیماری‌ها بسیار آسیب پذیرند. این مشکل ناشی از سوء تغذیه است که نهایتاً باعث می‌شود تولید کاهش یابد و به تبع آن بهره‌وری و درآمد کاهش یابد. مسلماً روابط متقابل زیادی بین انرژی و بهداشت از یک طرف و پیشرفت توسعه از طرف دیگر وجود دارد. فوگل چنین بیان می‌کند که در کشورهای توسعه یافته امکانات پزشکی بسیار وسعت یافته است و خطمشی‌های بهداشتی و خانه‌سازی ارتقاء چشمگیری پیدا کرده که این خود باعث قابلیت بیشتر نیروی انسانی برای کار می‌شود و در نتیجه رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی تحقق می‌یابد در حالی که در کشورهای در حال توسعه مشکلاتی از قبیل عقب‌ماندگی رشد، فقر غذایی و مالی از عمده‌ترین عوامل بازدارنده توسعه پایدار است.

نظریه‌های آنالدورا والیون: آنالدورا والیون در تکمیل تحقیقات خود درباره فقر (۱۹۹۳) بر این نکته تأکید می‌کند که رشد اقتصادی به خودی خود نمی‌تواند باعث بهبود کیفیت زندگی و ارتقاء شرایط بهداشتی شود بلکه به نحوه توزیع توسعه بستگی دارد و اینکه آیا خطمشی‌های عمومی طوری طراحی شده که خدمات بهداشتی کافی در اختیار تمام گروه‌های اجتماعی قرار گیرد یا خیر. در واقع بهبود ارتقاء تمام شاخص‌های انسانی و سایر فاکتورها به میزان و قیمت دسترسی به خدمات بهداشتی و افزایش درآمد مطلق و نسبی در خانوارهایی که جزء ۴۰ درصد انتهایی جامعه به شمار می‌رود بستگی دارد در عین حال این عوامل بر تحولات دراز مدت توسعه پایداری نسبی معیشتی و زیست محیطی نیز تأثیر می‌گذارد (پاگ، ۱۳۸۳: ۲۱).

نظریه اکولوژیست‌های سبز: همان طوری که باری (۱۹۹۸) شرح داده است اکولوژیست‌های سبز برای حل مشکلات زیست محیطی و اتخاذ سیاست‌های اقتصادی حافظ محیط زیست روش‌های افراطی و حتی هرج و مرج طلبانه را دنبال می‌کنند. برخلاف آن‌ها طرفداران توسعه شهری با تأکید بر پروژه‌های منطقی برای افزایش پایداری سعی می‌کنند تا تمام جنبه‌های اقتصادی - اجتماعی و دولتی را در نظر بگیرند و واقع‌گرایانه به مسائل نگاه کنند در واقع برای دستیابی به توسعه پایدار باید تمام شرایط مدنی - دولتی و اقتصادی در نظر گرفته شود. اصلاحات مدنی - اقتصادی و دولتی باید در قالب فرایندهای اجتماعی و سیاسی شکل بگیرد. در مورد توسعه شهری پایدار نیز همین مسئله صدق می‌کند و باید با تعمق و سنجیدگی و در قالب مناظرات اجتماعی - اقتصادی - سیاسی و زیست محیطی صورت بگیرد. (پاگ، ۱۳۸۳: ۲۶).

نظریه رنه دوبو: توسعه پایدار را رابطه متقابل انسان و زمین می‌داند و از دو مبارزه توأمان سخن به میان می‌آورد: ۱. مبارزه با آنان که بر اساس سنت کلاسیک توسعه را بدون توجه به بوم‌مداری دنبال می‌کنند. ۲. مبارزه با کسانی که بر اساس دیدگاه محافظه کارانه هر گونه دخل و تصرف در طبیعت را ممنوع می‌دانند. (نصیری، ۱۳۷۹: ۱۴۳).

نظریه دستور کار گروه‌های سبز و قهوه‌ای: مشکلات مربوط به محیط زیست شهری را می‌توان در دو گروه یا دو دستور کار دسته بندی کرد. اول موضوعاتی که مربوط به بهداشت عمومی یا بهداشت محیطی زیست می‌شود (اغلب در دستور کار قهوه‌ای قرار می‌گیرد) و مدت‌های مدید است که شهرنشینان با آن سروکار دارند مشکلاتی از قبیل شرایط غیر بهداشتی برای زندگی و جود آلاینده‌های خطرناک در هوا و آب مصرفی شهری و انباشتگی مواد زائد جامد در زمره این دستور کار قرار می‌گیرند. چنین مشکلاتی آثار مستقیم بسیار زیادی بر بهداشت محیط زیست دارند و به خصوص در بین اقشار کم درآمد جامعه بروز می‌کنند. دومین گروه موضوعاتی است که در سال‌های اخیر توسط طرفداران محیط زیست (اغلب کشورهای ثروتمند) و در غالب دستور کار سبز مطرح می‌شود. مسائلی از قبیل تولید بیش از اندازه در شهرها، مصرف گرایی و تولید مواد زائد و تحمیل آن‌ها بر اکوسیستم - تهی سازی منابع طبیعی - تغییرات آب و هوای جهانی بیشتر این مشکلات به صورت غیر متمرکز در سطح کره‌ی زمین اتفاق می‌افتند و در دراز مدت پایداری اکولوژیکی را تهدید می‌کنند. چالش‌هایی که بین طرفداران این دو دستور کار مطرح می‌شود بر سر این است که کدام یک از این دو گروه مشکلات زیست محیطی باید در اولویت قرار گیرد. این تعارضات به خصوص در مناطقی چون آفریقا و سطح وسیعی از آسیا و آمریکای لاتین شکل جدی‌تری به خود می‌گیرد زیرا در این مناطق مشکلات بهداشت محیط زیست بسیار جدی است و مدیریت محیط زیست به شکلی بسیار ضعیف اعمال می‌شود با بررسی دقیق این دو دستور کار می‌توان این تعارضات را به حداقل ممکن رساند. موضوعاتی که در این فصل مورد بحث قرار گرفت عبارتند از: ۱- بسیاری از رهیافت‌هایی که از قدیم برای ارتقای بهداشت محیط شهری مورد استفاده قرار گیرد. از جمله ایجاد شبکه لوله کشی آب و سیستم دفع فاضلاب و جمع آوری زباله به روش دستی می‌توان عامل تهدید کننده‌ای برای پایداری باشد اغلب سلامتی افراد را نیز به خطر می‌اندازد.

۲- بعضی رهیافت‌های جدید طوری طراحی شده است که به پایداری اکولوژیکی کمک کند مانند محدود سازی برداشت از منابع آب اما این روش‌ها باعث بروز مشکل در بهداشت محیط به خصوص برای اقشار محروم می‌شود. رهیافت‌ها و چهار چوب‌هایی نیز وجود دارد که بر اساس نیازها و اولویت‌های اقشار کم درآمد جامعه شهری طراحی شده است و می‌تواند به ارتقای بهداشت محیط زیست شهری کمک کند در عین اینکه دستور کار سبز را نیز در نظر دارد و به اهداف آن نیز کمک می‌کند.

نظریه توسعه پایدار شهری: اندیشه توسعه شهری پایدار از جنبه‌های بسیار گسترده مطالعات در امور توسعه است. ارائه یک تعریف مشخص در این رابطه زیاد ساده نیست اما سعی می‌شود معنی توسعه شهری پایدار از بین مفاهیم - اصول - تاریخچه مطالعات کاربردی تشریح شود. اندیشه توسعه شهری پایدار تنها در ارتباط با تحولات تاریخی مطرح نمی‌شود بلکه در این رابطه

توسعه خردمندانانه علوم مختلف و دانش اجتماعی نیز مطرح است. توجه به تحولات باعث می‌شود حجم و کیفیت دانش موجود درباره محیط زیست شهری افزایش یابد از جمله علم شناسایی و رفع آلودگی هوا- گازهای گلخانه‌ای - تغییرات جهانی آب و هوا و موارد دیگری از این قبیل در این رابطه مطرح می‌شوند پیشرفت در زمینه علوم اجتماعی نیز با کمک دستور کارهای تحقیقی مختلف درباره توسعه پایدار صورت می‌گیرند آن چه ذکر شد نشان دهنده این است که بحث توسعه شهری تحت تأثیر مفاهیم و موضوعات مختلفی قرار گرفته و با علمی چون سیاست‌های اقتصادی و دانش تئوری و تجربی به مقابله برخاسته است و بعضی اوقات نیز با تحولات تاریخی شکل گرفته یا تغییر جهت داده است (نصیری، ۱۳۷۹: ۱۷).

نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحث‌های طرفداران محیط زیست درباره مسائل زیست محیطی به خصوص محیط زیست شهری است که به دنبال نظریه توسعه پایدار برای حمایت از منابع محیطی ارائه شده. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن کم‌ترین ضایعات به منابع تجدید ناپذیر مطرح است.

نظریه توسعه پایدار شهری موضوع‌های جلوگیری از آلودگی‌های محیط زیست شهری و ناحیه‌ای - کاهش ظرفیت‌های تولید محیط محلی - ناحیه‌ای و ملی حمایت از بازیافت‌ها - عدم حمایت از توسعه زیان آور و از بین بردن شکاف میان فقیر و غنی را مطرح می‌کند. همچنین راه رسیدن به این اهداف را با برنامه ریزی اهمیت بسیاری می‌دهد و معتقد است دولت‌ها باید از محیط زیست شهری حمایت همه جانی‌های کنند. این نظریه پایداری شکل شهر - الگوی پایداری سکونت گاه‌ها - الگوی موثر حمل و نقل در زمینه مصرف سوخت و نیز شهر را در سلسله مراتب ناحیه شهری بررسی می‌کند. زیرا ایجاد شهر را فقط برای لذت شهر نشینان می‌داند (Scout, 2005: 89).

در یک دید اجمالی مبنای نظری مفهوم پایداری در شهر و ناحیه شامل این موارد می‌شود: کاهش آلودگی، نگهداری منابع طبیعی، کاهش حجم ضایعات شهری، افزایش بازیافت‌ها، کاهش انرژی مصرفی، افزایش بیش از حد جانداران مفید در شهر و روستا با ایجاد جامعه جنگلی و درختان شهری و نواحی سبز، عدم تمرکز شهری و کاهش پراکندگی‌ها، افزایش تراکم متوسط در حومه‌های شهری و شهرهای کوچک، کاهش فواصل ارتباطی، ایجاد اشتغال محلی، توسعه متنوع مسکن در مراکز اشتغال، توسعه شهرهای کوچک برای کاهش اتکا به شهرهای بزرگ، ساختار اجتماع متعادل، حمل و نقل عمومی و کاهش ترافیک جاده‌ای، مدیریت ضایعات بازیافت نشدنی و تهیه غذای پایدار محلی. به این طریق اولاً با جایگزینی منابع و نوسازی آن‌ها اتخاذ سیاست کاربری صحیح محافظت از زمین بالا می‌رود ثانیاً با توجه به برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای و سامان دهی فضا توسعه پایدار شهری حاصل می‌شود.

نظریه نیازسنجی شهری: «لئونارد دهل با تشبیه شهر به ارگانسیم زنده، به تعریف و تبیین نیازهای شهر می‌پردازد و دو سؤال اساسی زیر را مطرح می‌کند:

۱- شهر به چه چیز نیاز دارد تا به صورت یک ارگانسیم سالم توسعه یابد و به افراد امکان تکامل بدهد؟

۲- نیازهای شهر در کلیه مراحل توسعه آن چه هستند؟

دهل در پاسخ به این سؤالات به موارد زیر به عنوان نیازهای شهری اشاره می‌کند. به طور کلی نیازهای هر شهر به پنج طبقه قابل تقسیم است:

۱. نیازهای اولیه و اساسی: هر شهر باید توانایی تأمین نیازهای اساسی شهرنشینان خود مثل غذا، لباس، خانه، امنیت، مراقبت‌های بهداشتی و نظایر آن را داشته باشد.

۲. نیازهای عملکردی و هنری: بر این اساس فرایند زندگی چیزی بیش از تأمین نیازهای اساسی است. بنابراین تحقق تمام عملکردهای زندگی باید امکان پذیر باشد. از این نظر عرصه‌هایی برای تولد، رشد، آموزش، کار و تفریح برای شهروندان هر شهر

لازم است. علاوه بر این مردم باید بتوانند در فعالیت‌های مختلف شامل تجربیات هنری، فرهنگی و ورزشی و زیباسازی به صورت فعال یا منفعل شرکت کنند.

۳. ارتباط و شبکه: علاوه بر نیازهای اساسی و مکان‌های غنای فرهنگی، سازه‌های ربط دهنده در شرایط مختلف نیز به عنوان نیاز مطرح است. این ابزار شامل کلیه انواع ارتباطات در ابعاد مختلف می‌شود. در هر شهری باید راه‌هایی برای تأمین معاش اعم از غذا و پول، عقاید و تماس‌های اجتماعی بین مردم وجود داشته باشد. علاوه بر این شهر به ارتباط با سایر شهرها و مراکز خارج و همچنین به مجموعه آداب و رسوم برای تأمین ارزش‌ها و عقاید خویش و جنبه‌های دیگر فرهنگی نیاز دارد.

۴. زیرساخت‌ها: با توجه به خصلت اندام واره شهر، فعالیت‌های به ظاهر مجزا و متظاهر آن بر یکدیگر آثار گوناگون دارد. وقتی بخشی از فعالیت‌ها و کارکردها صدمه می‌بیند، شهر به عنوان یک مجموعه متضرر می‌شود. در نگاهی گذرا به شهر، ابتدا زیرساخت‌های فیزیکی آن (جسم شهر) به چشم می‌آیند، اما در کار این‌ها زیرساخت‌های پنهانی نیز وجود دارد که غیر فیزیکی هستند، مثل قوانین و مقررات نظام‌ها و الگوهای رفتاری که در مجموع شکل دهنده و هدایت کننده نحوه مدیریت جامعه هستند.

۵. ملاحظات اکولوژیک: دهل معتقد است در راه تلاش به دستیابی موارد قبل، نباید از اساسی‌ترین نیازها غافل بود و آن عبارت است از «توانایی برای بازسازی و تجدید حیات خویش». در ادامه دهل معتقد است که «نیازهای اصلی انسان نمی‌تواند در محلات شهری کلان شهرها که آکنده از بی‌نظمی و هرج و مرج است، برآورده شود (صالحی، ۱۳۷۲: ۶۸).

فرضیه‌ها

بین رفتار زیست محیطی و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین حقوق شهروندی و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین توسعه فرهنگی و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین مشارکت شهروندان و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین میزان اوقات فراغت و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین حکمرانی خوب و توسعه پایدار شهر شیراز رابطه وجود دارد.

بین متغیرهای جمعیتی (جنس، سن، وضعیت تأهل و پایگاه اقتصادی اجتماعی) و توسعه پایدار شهری شیراز رابطه وجود دارد.

روش شناسی

پژوهش حاضر از نوع توصیفی پیمایشی - میدانی است. در این روش محقق با دریافت پرسشنامه‌های تکمیل شده از جامعه آماری مورد نظر متغیرهای مربوط را بر اساس فرضیه‌ها و اهداف پژوهش اندازه‌گیری می‌کند، و از میان آن‌ها تفسیر خاصی در مورد ویژگی‌ها و عوامل مرتبط استخراج می‌نماید. در این رابطه برای سنجش متغیر توسعه پایدار دو پیشنهاد وجود دارد. اول این که شاخص‌های توسعه پایدار را از طریق پرسشنامه و از دید شهروندان بررسی و جمع‌آوری گردد. این روش توسعه پایدار نیست بلکه نگرش به توسعه پایدار است که یک نوع نگرش سنجی است. پیشنهاد دوم بررسی شاخص‌های توسعه پایدار از طریق ادارات و نهادهای تولید کننده اطلاعاتی هم چون استانداری و شهرداری‌ها، سازمان محیط زیست، مراکز آمار، اداره منابع طبیعی و دیگر نهادها و سازمان‌های مرتبط می‌باشد. با توجه به مناطق نه گانه کلان شهر شیراز پیشنهاد می‌شود ابعاد توسعه پایدار را مورد بررسی و رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته را در مناطق مختلف با هم مقایسه کرد.

جامعه آماری در این پژوهش کلیه افراد واقع در محدوده سنی ۱۵ تا ۶۵ سال اعم از زن و مرد ساکن در شهر شیراز می‌باشند که تعداد آن‌ها ۱۳۴۰۴۵۴ نفر می‌باشد. در این پژوهش جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه توأم با مصاحبه انجام گرفت. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران تعیین شد و در انتخاب نمونه‌ها از روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده گردید. این فرمول بر اساس

جمعیت کل (جامعه آماری) و سطح اطمینان ۹۵٪ و خطای ۵٪، حجم نمونه را برآورد می‌کند (رفیع پور، ۱۳۷۰: ۳۸۳). بر این اساس حجم نمونه در این پژوهش بر اساس فرمول کوکران برابر با ۴۰۰ نفر می‌باشد. برای بررسی اعتبار گویه های مورد استفاده جهت طیف، آن‌ها به متخصصان جامعه شناسی و آزمون سنجی ارائه شدند تا که گویه های مورد نظر، برای هر یک از شاخص‌ها، حتی الامکان عمده ابعاد مفهومی شاخص‌ها را در بر گرفته باشد. در پژوهش حاضر از روش ارزیابی اعتبار صوری پژوهش گردید. در این تحقیق برای این منظور از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است.

جدول ۱: میزان آلفای کرونباخ قبل و پس از اصلاح ابزار پژوهش

نام متغیر	تعداد گویه	آلفا	نام متغیر	تعداد گویه	آلفا
استفاده از رسانه‌های جمعی	۶	۰/۴۵	تمایل به مشارکت	۹	۰/۸۷
میزان مطالعه	۶	۰/۷۵	حقوق شهروندی	۱۲	۰/۷۹
میزان تخصص و مهارت	۷	۰/۸۰	اوقات فراغت	۱۶	۰/۸۶
حکمرانی خوب	۱۴	۰/۸۷	میزان مشارکت اجتماعی	۱۲	۰/۷۹
رفتارهای زیست محیطی	۱۴	۰/۸۹	میزان توسعه اجتماعی	۲۲	۰/۹۷

تعریف مفاهیم و متغیرها

۱- توسعه پایدار: توسعه پایدار در حقیقت تعادل بین توسعه و محیط زیست است. در یک دید اجمالی مبانی نظری مفهوم پایداری در شهر و ناحیه شامل این موارد می‌شود: کاهش آلودگی، نگهداری منابع طبیعی، کاهش حجم ضایعات شهری، افزایش بازیافت‌ها، کاهش انرژی مصرفی، ایجاد جامعه‌ی جنگلی و درختان شهری و نواحی سبز، توسعه‌ی شهرهای کوچک برای کاهش اتکا به شهر بزرگ، کاهش فواصل ارتباط، ایجاد اشتغال محلی، توسعه‌ی متنوع مسکن در مراکز اشتغال، ساختار اجتماع متعادل، حمل و نقل عمومی و کاهش ترافیک جاده‌ای و ... (بری هانی، ۱۹۹۴: ۴۶). در این پژوهش توسعه را در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی و با استفاده از شاخص‌هایی چون زمین، کیفیت آب، تنوع زیستی، کیفیت هوا، کشاورزی، دسترسی به اطلاعات، زیرساخت ارتباطی، حمل و نقل، تولید و مدیریت پسماند، استفاده از انرژی، نسبت مرگ و میر، آب آشامیدنی، ارائه خدمات بهداشتی، سطح آموزش، سواد، تغییر جمعیت و فاضلاب مورد سنجش قرار گرفته است.

۲- رفتار زیست محیطی: توسعه پایدار در بخش محیط زیست می‌تواند زمینه‌های مختلفی هم چون حفاظت از اتمسفر، استفاده مناسب از زمین، حفاظت از جنگل‌ها، توسعه کوهستان‌ها، تنوع زیستی، مدیریت مواد شیمیایی خطرناک و... در برمی‌گیرد.

۳- آموزش عمومی: آموزش به عنوان یک متغیر مستقل لازمه توسعه و مخرج مشترک تمامی جوامع توسعه یافته است. اگر توسعه را به تسلط بشر بر امکانات موجود برای زندگی بهتر تلقی کنیم یکی از راه‌هایی که انسان خواهد توانست منابع مادی و معنوی را در جهت رفع نیازهای خود مورد استفاده قرار دهد آموزش و تربیت انسان‌ها است.

۴- حقوق شهروندی: شهروندی اصلی است که بر روابط دولت و اعضای جامعه نظارت می‌کند یعنی از یک سو با امتیازات دولت و حقوق افراد و از دیگر سو به مناسبات و فرایندهای تاریخی مربوط می‌شود با این که شهروندی اعتبار فرد را جامعه مشخص می‌کند اما هم‌زمان بر بسترهای اجتماعی که فرد در آن‌ها رفتار می‌کند نیز تأکید می‌کند

۵- مشارکت: از تعریف مشارکت می‌توان مفاهیمی چون درگیری، تلاش، تأثیرپذیری، عکس‌العمل، تقسیم اطلاعات، موقعیت یابی حل مشکل، مشارکت در تصمیم‌گیری و نظایر آن را استنباط نمود. در بعضی از نوشته‌ها و تحلیل‌ها بر یکی از موارد تکیه شده و دیگر موارد نادیده گرفته شده است به نظر می‌آید که مشارکت کامل بایستی دربردارنده همه و یا اکثر موارد فوق باشد.

۶- توسعه فرهنگی: منظور توسعه فرهنگی، تغییر نگرش نگرش ها و طرز تلقی و توانایی حفظ هویت فرهنگی یک جامعه است. اگر فرهنگ را مجموعه‌ای از سنت‌ها، آداب و عادات و مجموعه‌ای از ارزش‌ها تلقی کنیم که ساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بر آن استوار است، می‌توانیم با این نگاه فرهنگ‌ها را به عنوان شاخص‌های متمایز کننده‌ی جوامع و کشورها قلمداد کنیم (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۵۲).

یافته‌ها

داده‌های این پژوهش حاصل استخراج پرسشنامه‌هایی است که توسط ۴۰۰ نفر از شهروندان شیراز تکمیل گردید و اساس تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. پس از پایان یافتن گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ها استخراج و آن‌گاه به کامپیوتر انتقال یافتند و سپس با استفاده از بسته نرم افزار آماری برای علوم اجتماعی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

نتایج حاصل نشان می‌دهد که ۲۲۷ نفر از پاسخگویان مرد و ۱۷۰ نفر آن‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. ۲۴۸ نفر از پاسخگویان مجرد و ۱۴۸ نفر متأهل می‌باشند. نتایج حاصل نشان می‌دهد که ۶۵/۵ درصد از آن‌ها شاغل، ۸/۰ درصد غیرشاغل، ۹/۰ درصد از پاسخگویان بازنشسته، ۱/۰ درصد از پاسخگویان دانش آموز، ۱۱/۵ درصد از پاسخگویان دانشجو، ۱۱/۵ درصد از پاسخگویان خانه دار و ۵/۳ درصد از آن‌ها به این سؤال پاسخ ندادند. میانگین سن پاسخگویان برابر ۳۴/۸۵ می‌باشد به این معنا که سن پاسخگویان حول و حوش ۳۵ سال می‌باشد. میزان حقوق ماهیانه آن‌ها برابر ۱۳۴۰۰۰۰ تومان می‌باشد، میانگین مدت زمان خدمت برای افراد برابر با ۲۵/۰ سال می‌باشد. میانگین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی برابر ۱۹/۷۰ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار (که برابر ۱۸ است) است در حد بالاتری می‌باشد. میانگین میزان مطالعه افراد برابر ۱۳/۰۸ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار (که برابر ۱۸ است) است در حد پایین‌تری می‌باشد. میانگین میزان مهارت اجتماعی برابر ۱۴/۰۴ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار (که برابر ۲۱ است) است در حد پایین‌تری می‌باشد. میانگین میزان حکمرانی خوب برابر ۳۸/۲۸ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار (که برابر ۴۲ است) است در حد پایین‌تری می‌باشد. میانگین میزان رفتار زیست محیطی برابر ۴۲/۲۵ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار (که برابر ۴۲ است) است در حد متوسطی می‌باشد. میانگین میزان تمایل افراد به مشارکت برابر ۲۵/۹۲ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار برابر ۲۷ می‌باشد. می‌توان چنین استنباط کرد که میانگین تمایل افراد به مشارکت پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند. میانگین میزان حقوق شهروندی برابر ۳۲/۵۰ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار برابر ۳۶ می‌باشد. می‌توان چنین استنباط کرد که میانگین میزان حقوق شهروندی در حد پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند. میانگین میزان فراغت برابر ۳۸/۰۹ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار برابر ۴۸ کمتر می‌باشد. میانگین میزان مشارکت اجتماعی برابر ۵۸/۱۳ می‌باشد. این میانگین ها در مقایسه با میانگین مورد انتظار برابر ۳۶ می‌باشد. میانگین میزان توسعه اجتماعی برابر ۳۷/۸۷ می‌باشد. این میانگین در مقایسه با میانگین مورد انتظار برابر ۶۶ می‌باشد. می‌توان چنین استنباط کرد که میانگین میزان توسعه اجتماعی بالاتر از میانگین مورد انتظار قرار دارند.

جدول شماره ۲ نشان دهنده توسعه پایدار شهری و ابعاد آن در شهر شیراز در سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۲ را نشان می‌دهد. یافته‌های حاصل از این جدول نشان می‌دهد که توسعه نهادی در هر دو سال نمره و درصد بالاتری نسبت به سایر شاخص‌ها را به خود اختصاص داده است. این شاخص نهادی حتی در سال ۸۲ نسبت به سال ۹۲ درصد بیشتری را از بین سایر شاخص‌ها کسب کرده است. دسترسی به اطلاعات، زیرساخت‌های ارتباطی، علم و تکنولوژی از جمله شاخص‌های توسعه نهادی هستند که در سال ۱۳۹۲ نسبت به سال ۱۳۸۲ نمره بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند.

در مورد توسعه اجتماعی می‌توان گفت که وضعیت آن برای سال ۹۲ بهتر و بیشتر از سال ۸۲ می‌باشد. نتایج نشان می‌دهند که نمره توسعه اجتماعی در سال ۹۲ نزدیک به ۱۰ برابر آن در سال ۸۲ بوده است. براساس اسن نتیجه می‌توان گفت وضعیت سواد،

تشکل های سیاسی و اجتماعی، مشارکت شهروندان، حقوق شهروندی و به طور کلی نقش شهروندان در این راستا به شدت پررنگ شده است.

در مورد توسعه نهادی نتیجه نشان می دهد که نمره توسعه فرهنگی در سال ۹۲ بیشتر از سال ۸۲ می باشد. این نمره براساس درصد نشان می دهد که نمره توسعه فرهنگی در سال های ۸۲ رشد بیشتری داشته است. البته باید گفت که اماکن فرهنگی مانند مساجد و حسینیه ها، فرهنگسراها، هتل ها و جشنواره های برگزار شده در سال ۹۲ رشد بیشتری داشته است.

در مورد توسعه اقتصادی می توان گفت رشد توسعه اقتصادی شیراز در سال ۹۲ تقریباً دوبرابر شده است اما این رشد در سال ۸۲ نسبت به سایر شاخص های توسعه در مقایسه با سال ۹۲ وضعیت بهتری را نشان می دهد.

در مورد توسعه زیست محیطی هم می توان گفت رشد توسعه زیست محیطی در سال ۹۲ نسبت به سال ۸۲ هم به لحاظ نمره و هم به لحاظ درصد رشد، وضعیت مطلوب و بهتری را نشان می دهد.

در کل توسعه پایدار شهری در سال ۹۲ نسبت به سال ۸۲ نتیجه قابل قبول و مطلوبی را گزارش می دهد. به طوری که در این دهه نزدیک به دوبرابر رشد در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نهادی و زیست محیطی را شاهد هستیم.

جدول ۲: نشان دهنده توسعه پایدار شهری و ابعاد آن در شهر شیراز در سال های ۱۳۸۲ و ۱۳۹۲

سال ۱۳۹۲		سال ۱۳۸۲		توسعه
درصد	نمره	درصد	نمره	
۶۶/۰۱	۸۰۴۳۷۸۹۵	۸۰/۱۴	۵۰۰۵۷۸۸۰	توسعه نهادی
۴/۲۵	۵۱۷۸۱۶۷	۰/۷۶	۴۷۶۷۲۳	توسعه اجتماعی
۵/۴۲	۶۶۱۳۵۷۲	۶/۴۸	۴۰۴۸۸۱۵	توسعه فرهنگی
۱۰/۲۲	۱۲۴۵۵۹۴۳	۱۱/۱۱	۶۹۳۹۸۳۶	توسعه اقتصادی
۱۴/۰۸	۱۷۱۶۷۲۸۶	۱/۵۰	۹۳۶۴۵۱	توسعه زیست محیطی
---	۱۲۱۸۵۲۸۶۴	---	۶۲۴۵۹۷۰۵	کل

آزمون فرضیه ها

جدول شماره ۳ ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل فاصله ای و توسعه پایدار شهری را نشان می دهد. براساس یافته های به دست آمده، میزان استفاده از رسانه های جمعی با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/284$) می باشد. میزان مطالعه با میزان توسعه پایدار شهری رابطه معناداری دارد. به این معنا که با افزایش میزان مطالعه، میزان توسعه پایدار شهری افزایش می یابد. نتایج نشان می دهد میزان مطالعه با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/336$) می باشد. میزان مهارت و تخصص با میزان توسعه پایدار شهری رابطه معناداری دارد. به این معنا که با افزایش میزان مهارت و تخصص، تغییری در میزان توسعه پایدار شهری به وجود نمی آید. نتایج نشان می دهد میزان مطالعه با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/172$) می باشد. میزان حکمرانی خوب با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/370$) می باشد. میزان رفتارهای زیست محیطی با میزان توسعه پایدار شهری رابطه معناداری دارد. به این معنا که با افزایش میزان رفتارهای زیست محیطی، میزان توسعه پایدار شهری افزایش می یابد. نتایج نشان می دهد میزان مطالعه با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/248$) می باشد. میزان تمایل به مشارکت با میزان توسعه پایدار شهری رابطه معناداری دارد. به این معنا که با افزایش میزان تمایل به مشارکت، میزان توسعه پایدار شهری افزایش می یابد. نتایج نشان می دهد میزان مطالعه با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/253$) می باشد. میزان حقوق شهروندی با میزان توسعه پایدار شهری رابطه معناداری دارد. نتایج نشان می دهد میزان مطالعه با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/46$) می باشد. میزان اوقات فراغت با توسعه پایدار شهری دارای همبستگی ($r=0/279$) می باشد. میزان مشارکت اجتماعی با توسعه پایدار شهری

دارای همبستگی ($I=0/206$) می باشد. این نتیجه براساس آزمون ضریب همبستگی پیرسون در سطح حداقل ۹۵ درصد معنادار بوده و قابل تعمیم به جامعه آماری می باشد.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و میزان توسعه پایدار شهری

نام متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سن پاسخگو	توسعه پایدار شهری	۰/۰۶۱	۰/۲۷۴
میزان درآمد پاسخگو	توسعه پایدار شهری	۰/۰۳	۰/۶۳۲
مدت اقامت پاسخگویان در شهر شیراز	توسعه پایدار شهری	۰/۰۳۶	۰/۵۲
میزان استفاده از رسانه های جمعی	توسعه پایدار شهری	۰/۲۸۴	۰/۰۰۰
میزان مطالعه	توسعه پایدار شهری	۰/۳۳۶	۰/۰۰۰
میزان مهارت و تخصص	توسعه پایدار شهری	۰/۱۷۲	۰/۰۰۲
حکمرانی خوب	توسعه پایدار شهری	۰/۳۷۰	۰/۰۰۰
رفتارهای زیست محیطی	توسعه پایدار شهری	۰/۲۴۸	۰/۰۰۰
تمایل به مشارکت	توسعه پایدار شهری	۰/۲۵۳	۰/۰۰۰
حقوق شهروندی	توسعه پایدار شهری	۰/۴۶	۰/۰۰۰
اوقات فراغت	توسعه پایدار شهری	۰/۲۷۹	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	توسعه پایدار شهری	۰/۲۰۶	۰/۰۰۰

آزمون رگرسیون چندگانه

در پژوهش حاضر از آماره رگرسیون چندگانه به شیوه گام به گام استفاده به عمل آمد. در این روش متغیرهای مختلف به ترتیب میزان اهمیت در تبیین متغیر وابسته وارد معادله می شوند و متغیرهایی که تأثیری در توضیح متغیر وابسته نداشته باشند، خارج از معادله قرار می گیرند. قبل از استفاده از این مدل اصلی پژوهش و انجام تحلیل رگرسیونی چندگانه برای توسعه پایدار شهری، باید مفروضات اساسی این نوع تحلیل رگرسیونی را در نظر داشته باشیم به طوری که اگر این مفروضات برآورده نشوند، داده ها دارای اریب خواهند بود:

(۱) پیش فرض اول، مستقل بودن خطاها یا باقی مانده ها از همدیگر است. یعنی در تحلیل رگرسیون Y های یک X ربطی به Y های X دیگر نداشته باشد. اگر خطاها با هم همبستگی داشته باشند به آن خود همبستگی گفته می شود. برای تعیین وجود خودهمبستگی از آزمون دوربین- واتسون^۷ استفاده می شود که دامنه تغییر در آن از صفر تا چهار می باشد و معمولاً محدوده $1/8$ تا $2/2$ نیز مورد قبول واقع می شود. نتیجه به دست آمده از این آزمون در مورد توسعه پایدار شهری (متغیر وابسته) نشان می دهد که خطاها یا باقی مانده ها برای این مدل رگرسیونی مستقل از هم می باشند؛

$$\text{Durbin-Watson} = 2/012$$

(۲) یکی از پیش فرض های اساسی در تحلیل رگرسیون چندگانه، نرمال بودن توزیع خطاها و یا به عبارتی دیگر توزیع باقی مانده های مدل برازش شده است. برای آزمون نرمال بودن توزیع باقی مانده های مدل های رگرسیونی از آزمون کولموگروف- اسمیرنوف^۸ استفاده شده است. نتایج به دست آمده از این آزمون، نشان می دهد که باقی مانده های مدل، توزیعی نرمال دارند، و به عبارت دقیق تر توزیع باقی مانده های مدل مربوطه تفاوت معنی داری با توزیع نرمال ندارد (سطح معنی داری آزمون کولموگروف- اسمیرنوف برابر $0/12$ بوده که نشان می دهد توزیع مذکور نرمال است).

(۳) پیش فرض دیگر نرمال بودن توزیع متغیر وابسته، از طریق ترسیم نمودار P-P Plot می باشد. برای پی بردن به نرمال بودن توزیع متغیر وابسته، از نمودار احتمال نرمال بودن استفاده شده است، که اگر در این نمودار داده ها روی خط مورد انتظار قرار گرفته

باشند یا فاصله چندانی با آن نداشته باشند، می توان نتیجه گرفت که توزیع متغیر وابسته، توزیعی نرمال دارد. در این مطالعه، نمودار خطی رابطه ها نمایانگر نرمال بودن توزیع متغیر وابسته می باشد.

۴) هم چنین برای اندازه گیری چند هم خطی در متغیرهای مستقل از دو روش ارزش تحمل و عامل تورم واریانس استفاده شده است. در نمودار پایین نقاطی که روی قطر قرار می گیرند گویای این است که احتمال تجمعی مشاهده شده با احتمال تجمعی مورد انتظار یکی است. در واقع هر چقدر نقاط حول قطر بیشتر تجمع کنند دقیق تر می توان متغیر وابسته را پیش بینی کرد. همان طور که در نمودار شماره ۴-۲ ملاحظه می شود وابستگی بین متغیر وابسته و سایر متغیرها وجود دارد و توانسته ایم معادله خط رگرسیون را بنویسیم، از روی معادله خط می توانیم برای هر فرد با داشتن مقادیر متغیرهای مستقل مقدار متغیر وابسته را پیش بینی کنیم. این نمودار نشان می دهد که خط ما تا چه اندازه با واقعیت منطبق است. اگر خط کاملاً برازنده باشد هر مورد احتمال تجمعی مشاهده شده باید با احتمال تجمعی مورد انتظار هم اندازه باشد و نقطه روی خط ۴۵ درجه افتد، هم چنان که ملاحظه می شود نقاط از خط انحراف اندکی دارند و اکثراً در نزدیکی خط پراکنده اند.

نتایج مندرج در جدول شماره ۴ نشان می دهند که در این معادله سه متغیر میزان حکمرانی خوب، مشارکت اجتماعی و میزان حقوق شهروندی وارد شدند. آزمون T نشان می دهد که ضریب بتا برای این سه متغیر در سطح معناداری قرار دارد. اولین متغیری که در این معادله رگرسیونی وارد شد، میزان حکمرانی خوب می باشد. نتایج حاصله نشان می دهد که بین این متغیر و توسعه پایدار شهری همبستگی بالایی وجود دارد، به طوری که مقدار T برای این متغیر برابر (T= ۵/۵۱) و ضریب معنی داری (Sig.T= ۰/۰۰۰) می باشد. میزان ضریب تعیین برابر با $R^2 = ۰/۳۵$ به دست آمد. در مرحله دوم میزان مشارکت اجتماعی وارد معادله گردید، مقدار T برای این متغیر برابر (T= ۳/۸۸) و ضریب معنی داری (Sig.T= ۰/۰۰۱) می باشد. در اینجا با وارد شدن دومین متغیر میزان ضریب تعیین برابر با $R^2 = ۰/۴۲$ به دست آمد. در گام سوم با وارد شدن سومین متغیر یعنی حقوق شهروندی مقدار T برابر (T= ۲/۹۳) و ضریب معنی داری (Sig.T= ۰/۰۰۴) می باشد. در این مرحله میزان ضریب تعیین برابر با $R^2 = ۰/۴۵$ به دست آمد. این سه متغیر روی هم رفته توانستند مقدار ۰/۵۳ از تغییرات درونی متغیر وابسته را تبیین کنند.

کمیت F معنادار است این مطلب گویای این است که حداقل یکی از متغیرهای مستقل در پیش بینی متغیر وابسته مؤثر است. پس باید تک تک متغیرها را با استفاده از T آزمود. معنی دار بودن F به این معنی است که به طور حتم بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته رابطه خطی مستقیمی وجود دارد. طبیعی است که احتمال این که کمیت F به این بزرگی به طور تصادفی به دست آید فوق العاده کم است یعنی رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته نمی تواند تصادفی پیش آمده باشد.

جدول ۴: تحلیل چندگانه متغیرهای مستقل جهت پیش بینی توسعه پایدار شهری

Constant	Sig...	t-test	Beta	B	نام متغیر
۳۷/۰۳	۰/۰۰۰	۲/۹۲	۰/۲۳	۰/۵۳	میزان حکمرانی خوب
	۰/۰۰۰	۲/۱۳	۰/۱۵	۰/۳۹	میزان تمایل به مشارکت
	۰/۰۰۰	۲/۰۳	۰/۱۷	۰/۴۸	میزان حقوق شهروندی
Sig...	F	R ²	R	Durbin-Watson	آماره های برآورد
۰/۰۰۰	۱۴/۴۳	۰/۳۶	۰/۴۳	۲/۰۱۲	

بر این اساس معادله رگرسیون چند متغیره در پژوهش حاضر به این صورت می باشد:

$$Y = a + bx_1 + bx_2 + \dots + bx_n$$

توسعه پایدار شهری = ۰/۳۸ (میزان حکمرانی خوب) + ۰/۲۲ (میزان تمایل به مشارکت) + ۰/۱۹ (میزان حقوق شهروندی) + ei

آمار های تشخیص برای شناسایی داده های پرت و سایر آمارهای مرتبط با ضریب رگرسیون آمده است. علاوه بر رعایت پیش فرض هایی در مورد توزیع متغیرها در رگرسیون، باید دقت کرد که نمرات پرت عمدا یا سهواً در نمونه وارد شده باشند. تک تک متغیرها ممکن است به نظر پرت نباشند ولی ترکیب بعضی از آن ها در دو یا چند متغیر ممکن است ترکیب ناموزون و نامعلولی بدست دهد. به این گونه نمرات، نمرات پرت می گویند. در این تحقیق پرت بودن داده ها را از لحاظ فاصله و نفوذ بررسی نموده ایم.

شاخص های فاصله مانده هر داده با Resid و مانده استودنت شده^۹ یا Rstudent اندازه گیری شده اند و شاخص نفوذ در این تحقیق با استفاده از D کوک^{۱۰} محاسبه شده است.

مقادیر مذکور در جدول ۵ نشان می دهد که میانگین فاصله مانده برابر ۰/۰۱۰ است که نشان دهنده این واقعیت است که میانگین فاصله ها از خط رگرسیون زیاد نیست و رگرسیون توزیع نرمالی دارد. به عبارتی در نمونه ای که مورد مطالعه قرار گرفته است. پراکندگی Yها در حول Xها متناظر خود توزیع نرمال است. تنها ۰/۰۱۰ از موارد و مقادیری که دارای خطای استاندارد تعدیل شده از خط رگرسیون فاصله دارند. از طرفی D کوک میانگین مقادیر را در فاصله ۰/۰۱۱ بر روی آن نشان می دهد. با توجه به اینکه مقدار کوک از ۱ فاصله زیاد دارد لذا نمی توان پراکندگی در داده ها را زیاد برآورد کرد.

جدول ۵: آزمونهای تشخیصی برای شناسایی داده های پرت

انحراف معیار	میانگین	بیشترین	کمترین	آزمونهای مرتبط با رگرسیون چندمتغیره
۱/۰۸	۰/۰۱۰	۳/۲۰۷	-۴/۳۹	Stud.Deleted Residual
۴/۰۹۶	۶/۰۷۶	۱۸/۵۴۹	۰/۶۵۹	Mahalanobis Distance
۰/۰۲۸	۰/۰۰۸	۰/۳۵۴	۰/۰۰۰	Cook's Distance
۰/۰۱۷	۰/۰۱۶	۰/۱۰۰	۰/۰۰۰	Centered Leverage Value

بحث و نتیجه گیری

پس از بررسی و مطالعه نظریه ها و شاخص های توسعه پایدار شهری بدین نتیجه رسیدیم که یک شهر پایدار باید چهارچوب ارزشی و اخلاقی را در خود متبلور کند. یک چنین شهر های مطلوبی آثار اقدامات، فعالیت ها و سیاست هایی در زمینه های مختلف زندگی خصوصاً زمینه های اجتماعی فرهنگی و اخلاقی می باشد. چنین شهر هایی بایستی توجه به خود را از کمیت های مادی معطوف به کیفیت های معنوی نمایند. در شهر های پایدار، تفکیک و جدایی فضایی بارزی در گروه های درآمدی وجود ندارد و کلیه افراد و گروهها به خدمات و تسهیلات اساسی دسترسی آسان و دارای موقعیت های برابر می باشند. بنابراین مفهوم شهر پایدار مفهومی بسیار ارزشمند است باید به این نکته توجه کرد که پایداری کامل و واقعی هرگز قابل وصول نیست با این حال، نباید هرگز انسان را از تلاش برای حرکت به سوی پایداری باز دارد. شهری که حتی یک قدم در جهت پایداری بردارد باید مورد تشویق و حمایت قرار گیرد. حرکت به سوی پایداری بهتر از عدم آن است. امروزه متراکم سازی بعنوان ایده شهر پایدار که می تواند در کاهش مصرف انرژی و حفظ حیات زیست از اهداف اساسی توسعه پایدار باشد در بین متخصصان عرصه معماری و شهر سازی و... مطرح می باشد اما آنچه حائز اهمیت است میزان تحقق فشرده گی در شرایط گوناگون است که به یک شهر حاکم می باشد که از آن جمله می توان به شرایط اقلیمی- محیطی- فرهنگی- اقتصادی و سیاسی حتی مقیاس شهر اشاره نمود. در واقع متراکم سازی بعنوان کالبد شهر پایدار فرایند پویاست اما برای اینکه هر متراکم پایدار باشد باید محدودیت ها و آستانه ها به طور کامل درک گردند و مورد توجه قرار گیرند. اما در نهایت به این نکته بسیار حائز اهمیت بایستی اشاره نمود که انسان و تکنولوژی روز به روز در حال پیشرفت می باشند اما آنچه همواره ثابت است شرایط محیطی می باشد و همگان بایستی تمام توان خود را در حفظ محیط زیست و منافع طبیعی بکار گیرند و از منابع تجدید پذیر انرژی همچون باد و نور خورشید حداکثر استفاده را داشته

باشد. آنچه محیط شهر های ما را تهدید می کند قبل از آنکه ناشی از عدم شناخت محیطی ما باشد حاصل فرهنگ و استفاده ناصحیح از محیط می باشد و این اصل بخش عمده ای از ناپایداری ها را در توسعه باعث شده است. در این میان رسالت جغرافیا بیش از سایر رشته ها در چنین شناختی آشکار می شود و توجه به آن در دستیابی به توسعه پایدار محرز می گردد. جغرافیدان با بررسی و شناخت مفاهیم، نظریه ها و شاخص های توسعه پایدار، نقش به سزایی در رسیدن به این مهم را ایفا می کنند. پس از بررسی و مطالعه شاخص های توسعه شهری بدین نتیجه رسیدیم که بطور کلی هدف از مطرح کردن مفهوم کیفیت زندگی شهری - اصلاح و تکامل مفهوم توسعه از توسعه هدف کمی به توسعه پایدار شهری بوده است. هم چنین اهمیت جنبه های اجتماعی در عرصه شهر سازی به حدی رسیده که یکی از ویژگی های شهر پایدار، پایداری اجتماعی و کیفیت بالای زندگی، عنوان گردید. با این معنا که شهر پایدار به موازات توجه به مسائل زیست محیطی باید به مسائل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و ارتباطی نیز توجه داشته باشد.

یکی دیگر از نتایج این پژوهش رفتارهای زیست محیطی است. از آن جا حفظ محیط زیست به مسائل زیادی ارتباط دارد که بزرگ ترین و مهم ترین آن مسأله فرهنگ اجتماعی است. در مسأله محیط زیست رفتارهای نابهنجار در ارتباط با محیط زیست به علت ناآشنایی با فرهنگ شهرنشینی و عدم درک درست از اوضاع زیست محیطی حاکم بر جامعه و وضعیت اعتقادات فرهنگی مردم می باشد زیرا مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات زیست محیطی و فرهنگ زیستن همراه با همزیستی با طبیعت را نیاموخته اند و یا به درستی آن را درونی نکرده اند.

از جمله ابعاد توسعه، توسعه اقتصادی است. توسعه اقتصادی بر حفظ ارتقاء شرایط اقتصادی تأکید دارد که در تمام نظام مورد بررسی جمع می گردد. معیارهای اقتصادی - ارتباط ناگسستگی با فرایند شکل گیری سیاست های اقتصادی دارند و رفاه اقتصادی مبتنی بر ترکیبی از مؤلفه اقتصادی مربوط نظیر اشتغال رسمی و غیر رسمی - بیکاری سطح جهانی است. تخصیص بهتر و مدیریت کارا تر منابع و جریان سرمایه گذاری ها تضمین کننده این بعد خواهد بود.

یکی دیگر از ابعاد توسعه، توسعه اجتماعی است. تداوم تمدنی که در آن انسان ها توزیع عادلانه بین اغنیا و فقرا را شاهد بوده و بهبود کیفیت زندگی حاصل آن است، کاهش نقش اجتماعی، شیوه سازمان دهی سازگار با شرایط اجتماعی، برابری برای ناتوانان زنان و گروه های نژادی، قومی، مذهبی، حقوق انسانی، آموزش و آگاهی های زیست محیطی، بهداشت و درمان و سرپناه مناسب برای همه، ترویج نقش درون نسل ها شامل برابری اجتماعی در حکومت، حفاظت از محیط طبیعی، زندگی در چهارچوب ظرفیت تحمل آن، استفاده حداقل از منابع غیر قابل تجدید، بقای اقتصادی و تنوع جامعه خود اتکا، رفاه فردی و رفع نیازهای اساسی افراد جامعه شده است.

مهمترین شاخص سیاسی در جهت دستیابی به توسعه پایدار، میزان مشارکت مردم در تصمیم گیریها و شراکت میان بخش عمومی و خصوصی در اجرای برنامه ها و طرح های عمرانی است. امروزه مشارکت یکی از ارکان توسعه پایدار محسوب می شود هم چنین، میزان مشارکت مردم در تصمیم گیری ها و شرکت آنها در فعالیت های عمرانی بستگی به توان اقتصادی، فرهنگی، فنی و حقوقی آنها دارد.

تعاریف متعادل توسعه پایدار همگی نشانگر نقش و اهمیت غیر قابل انکار صنعت در توسعه پایدار هستند. اول از این جهت که صنعت و توسعه صنعتی خود اولین منشا ایجاد کننده مشکلات زیست محیطی به شمار می روند و دوم اینکه بخش صنعت با تلفیق اقتصاد و فن آوری راه حل های موثری برای دستیابی به پایداری ارائه می دهند. صنعت در چهار جنبه مورد بحث در چهارچوب (جنبه های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی) دخالت دارد و در بسیاری از شاخص های توسعه پایدار «فاکتور صنعتی» ذکر می شود. علاوه بر نقشی که صنعت در اشتغال زایی و به دنبال آن افزایش درآمد و کاهش یا نابودی فقر دارد باعث توسعه اجتماعی نیز می گردد که خود مهمترین عامل در مدرنیزه شدن کشورهاست. مشخصه های رشد اقتصادی پایدار، توجه به مسائل

بالاست. همچنین درک نقش صنعت به عنوان یک جزء تفکیک ناپذیر فراگردهای در حال رشد، از ضرورت های پایداری است (مولدان و بیلهارز، ۱۳۸۱: ۲۵۷). از نقطه نظر اقتصادی - زیست محیطی، آشکار است که بمنظور دستیابی به توسعه پایدار، تاکید اصلی، علاوه بر عوامل اقتصادی باید به یکپارچگی جنبه هایی مانند: عدالت، محیط زیست انسانی، آینده نگری و عاقبت اندیشی نیز اعمال شود.

شاخص بهداشت را می توان در درجه اول تجسم بخش ارتباط و پیوستگی محیط زیست و بهداشت است. بدین معنی که این شاخص چیزی فراتر از یک شاخص زیست محیطی یا یک شاخص بهداشتی است. پس می توان شاخص های زیست محیطی و شاخص های بهداشتی را تلفیق کرد و به شاخص های بهداشت محیط دست یافت که در واقع علم رابطه بین مسائل زیست محیطی و اثرات بهداشتی است.

توسعه شهری به عنوان یک مفهوم فضایی را می توان به معنی تغییرات در کاربری زمین و سطوح تراکم جهت رفع نیازهای ساکنان شهری در زمینه مسکن حمل و نقل، اوقات فراغت و غذا و غیره تعریف کرد یا توسعه ای است که تمام جنبه های اجتماعی، اقتصادی و ... را در شهر با هم پیش می برد و توسعه پایدار شهری نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد کردن کمترین ضایعات به منابع تجدید پذیر مطرح است. توسعه پایدار شهری موضوع های جلوگیری از آلودگی های محیط شهری و ناحیه ای، کاهش ظرفیت های تولید محیط محلی - ناحیه ای و ملی، حمایت بازیافت، عدم حمایت از توسعه های زیان آور و از بین بردن شکاف میان فقیر و غنی را مطرح می کند هم چنین راه رسیده به این اهداف را با برنامه ریزی شهری و روستایی، ناحیه ای، ملی و حمایت همه جانبه دولت از این برنامه ریزی ها می داند.

پی نوشت ها

1. Tylor
2. Egger
3. Dunlap & Van Liere
4. Human Exemptionalism
5. Anthropocentrism
6. Maria Lane
7. Durbin-Watson
8. Kolmogrove-Smirnov Test
9. Studentized residual str
10. Cook's D

منابع

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۲)، **جامعه شناسی توسعه**، تهران: کیهان.
- بیبی، ارل (۱۳۸۱). **روش های تحقیق در علوم اجتماعی**، جلد اول، ترجمه رضا فاضل، تهران: سمت.
- بیبی، ارل (۱۳۸۷). **روش های تحقیق در علوم اجتماعی**، ترجمه ی رضا فاضل، جلد اول، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.
- ترنر، تام (۱۳۷۹). شهر همچون چشم انداز، ترجمه فرشاد نوریان، شرکت پردازش و برنامه ریزی.
- دبیرسپهری، مهران (۱۳۸۲). نحوه تهیه شاخص پایدار زیست محیطی ESI از طریق مجمع جهانی اقتصاد و نقدی بر آن، **فصلنامه علمی محیط زیست، سازمان حفاظت از محیط زیست**، ش ۴.
- دلاور، علی (۱۳۸۵). **روش های تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی**، چاپ بیست و یکم، تهران: نشر ویرایش.
- دیلینی، تیم. (۱۳۸۹). **نظریه های کلاسیک جامعه شناسی**، ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی، تهران: نشر نی، چاپ سوم.
- ریترز، جرج (۱۳۸۸). **نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر**، محسن ثلاثی، چاپ چهاردهم، تهران: انتشارات علمی.
- سلطانی، محمود (۱۳۷۹). شهر سالم، شهر سازگار با محیط زیست، **فصلنامه محیط زیست**، ش ۳۳.
- طبیسیان، منوچهر (۱۳۷۸). تعیین شاخص های پایداری و نماد آن در محیط زیست، **مجله محیط شناسی** ش ۲۴، تهران.
- گروسی، سعیده و میرزایی، جلال (۱۳۸۵). بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و احساس امنیت، **فصلنامه دانش انتظامی**، سال نهم، شماره دوم.
- محرم نژاد، ناصر؛ حیدری، عمران (۱۳۸۵). تدوین الگوی مدیریتی توسعه پایدار آموزش محیط زیست برای نسل جوان کشور، **فصلنامه علمی - پژوهشی علوم و تکنولوژی محیط زیست**، ش ۲۸.
- مدیر، آتوسا (۱۳۸۵). جرم، خشونت و احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر تهران، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال ششم، شماره ۲۲.

- مکنون، رضا (۱۳۷۶). تحقیقات در فرآیند توسعه پایدار، **فصلنامه محیط زیست**، ش ۳۳.
- موسی کاظمی محمدی، مهدی (۱۳۸۷). ارزیابی توسع پایدار در توسعه شهری، پژوهش موردی قم، رساله جغرافیای انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- مولدان، بدریج، بیلهار، سوزان (۱۳۸۱). **شاخص های توسعه پایدار**، ترجمه نشاط حداد تهرانی و ناصر محرم نژاد، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
- الیاسی، محمدحسین (۱۳۸۶). رابطه منزلت اجتماعی پلیس با میزان احساس امنیت شهروندان تهرانی، **فصلنامه امنیت**، سال پنجم، شماره ۴، اردشیری، مهیار (۱۳۸۰). شهر و توسعه پایدار، مجموعه مقالات، دانشگاه شیراز،
- اسلامی، غلامرضا (۱۳۸۱). مواجهه با مشکلات و توسعه درونزا، **نشر به صفا**، شماره ۳۴، دانشگاه شهید بهشتی، تهران،
- اکرمی، غلامرضا (۱۳۸۳). طراحی و بازسازی روستاهای بم با نگاه به توسعه پایدار مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار بم، وزارت مسکن و شهر سازی، تهران، نشر انشاء،
- اولین گزارش ملی توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۸). سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی، اجتماعی،
- بیانیه کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه آینده (۱۹۸۷). دانشگاه آکسفورد، نیویورک،
- پاگ، سوریک (۱۳۸۳). **شهرهای پایدار در کشورهای در حال توسعه**. ترجمه ناصر محرم نژاد و حداد تهرانی تهران، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهر سازی و معماری،
- تی بیته، اس ام ویلر (۱۳۸۴). **توسعه شهری پایدار**، ترجمه کتایون ذاکر حقیقی. انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهر سازی تهران،
- دبلیو پی یرس، د، جی دارموزد (۱۳۷۷). **دنیای بیکران اقتصاد، محیط زیست و توسعه پایدار**. ترجمه عوض کوچکی و سیاوش دهقانان و علی کلاهی اهری، چاپ اول، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد،
- رحمانی، صفت ا... (۱۳۷۴). آشنایی با توسعه پایدار، ماهنامه علمی اجتماعی و اقتصادی جهاد، شماره ۱۷۲-۱۷۳،
- زاکس، ولفگانگ (۱۳۷۷). **نگاهی نو به مفاهیم توسعه** ترجمه فریده فرهی و فرید بزرگی. تهران: نشر مرکز،
- زیاری، کرامت ا... (۱۳۸۳). برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، چاپ اول، دانشگاه یزد،
- سفلایی، فرزانه (۱۳۸۲). پایداری عناصر اقلیمی در معماری پایدار، مجموعه مقالات همایش بهینه سازی مصرف سوخت در ساختمان جلد ۱،
- صراف، مظفر (۱۳۷۹). شهر پایدار چیست؟ فصلنامه تحلیلی پژوهشی، آموزشی مدیریت شهری، سال اول، سازمان شهرداری های کشور، وزارت کشور، تهران،
- عزیزی، محمد مهدی (۱۳۸۰). توسعه شهری پایدار، نشریه صفا، شماره ۳۳، دانشگاه شهید بهشتی، تهران،
- عظیمی، حسین (۱۳۷۱). مولد های توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران، تهران، انتشارات شرقی،
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۲). **انسان شناسی و توسعه**. انتشارات قدس،
- کاظمی محمدی، ابوالقاسم (۱۳۷۸). بررسی توسعه پایدار در طرح شهر قم، پایان نامه دکتری، دانشگاه تربیت مدرس،
- کاظمی، مهدی (۱۳۸۳). **مدیریت گردشگری**، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،
- کهن (۱۳۷۶). **شاخص شناسی در توسعه پایدار**، چاپ اول، شرکت چاپ و نشر بازرگانی،
- کیومرثی، وحید، و احمدی پور، فریبا (۱۳۸۱). معماری هوشمند، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی،
- مایر، جرالد و دیگران (۱۳۷۹). **پیشگامان توسعه** ترجمه سید علی هدایتی. تهران، انتشارات سمت،
- مشایخ، فریده (۱۳۷۹). **فرآیند برنامه ریزی آموزشی**، تهران، انتشارات شرقی،
- مولدان، بدریج، بیلهارز، سوزان (۱۳۸۱). شاخص های توسعه پایدار، ترجمه نشاط حداد تهرانی و دیگران، تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست،
- نصیری، حسین (۱۳۷۹). **توسعه پایدار چشم انداز جهان سوم**، انتشارات فرهنگ و اندیشه،
- نصیریزاده، حمید رضا و دیگران (۱۳۸۳). بررسی وضعیت فرهنگی شهرستان یزد، **مجله کاوش نامه علوم انسانی**، شماره ۷ و ۸ دانشگاه یزد،

- Fakoohe ,naser, urban Anthropologie ,Tehran, Ney publication.p. 208 (In persian), 2004.
- Filho ,W.L, Dealing with Misconception on the concept of sustainability. International journal of sustainability in higher Education. Vol 1 no 1, 2000.
- Mought clift urban desingn dimensions butter worth, 1996.
- WECD, out commun future , oxford university press, 1987.